

С. І ординський / Шекспірові сонети в українських перекладах

Видані минулого року в Мюнхені Шекспірові сонети в українських перекладах Ігора Костецького є своєрідним подвигом.*) Переклад цілого циклу сонетів — усіх 154 — вимагає неабиякого вкладу праці і труду, що колись і кимсь мусів бути зроблений. Хоч у нас постійно йде до щораз кращого і тільки останніми роками появилися переклади повного „Фавста“ і Дантової „Божественної комедії“, багато, так сказати, вузлових творів світової літератури в нас залишається ще повністю неперекладеними, згадати б тільки сонети Мікельанджельо чи Бодлерові „Квіти зла“, з яких існують у нас тільки переклади окремих віршів. Переклади Костецького заповнюють одну з таких „дір“ у нашій літературі і вже цим одним вони варті уваги й призначення.

Переклади з мови англійської на українську мають свої власні труднощі, які знає кожен, хто колинебудь брався до цього діла. Про такі труднощі згадує і Костецький. Справа лежить у самій структурі англійської й української мов — слова англійські коротші, здебільша одно-двоскладові, тоді як їх українські відповідники довші нероз на два-три склади. З цього погляду інші слов'янські мови дають при перекладах куди менше труду, ніж українська. Наприклад, англ. *big* — великий, по-польськи буде *wielki* — слово тільки двоскладове. І хоч рос. „великий“ має стільки само складів, що й укр. „великий“, але при відмінах російський перекладач і тут має перевагу: чотироскладове укр. „великої“ він може передати три-складовим „великої“. Тут перекладач часто стає перед непереможними труднощами знайти адекватні українські слова також одно-двоскладові і він мусить зовсім перебудовувати речення, конденсувати зміст та передавати його іншими словами, пропускаючи менш важливі, особливо епітети. Проте українська перекладна техніка стоїть уже на такій висоті, що адекватний чи майже адекватний переклад з кожної іншої мови перестав бути якоюсь особливою проблемою. Безперечно, велика в цьому заслуга неокласиків, а передусім Миколи Зерова, „Антологія“ якого стала каменем випробу для української перекладної поезії. Міцну, залізну логіку латинського вірша, поєднану водночас з м'яким ліризмом, він, з мовного погляду, передав органічно українськими засобами, з тією самою силою логіки і поезії. Те, що до нього вдавалося тільки врядити-годи, в нього стало системою.

Костецький у зустрічі з проблемами перекладу з англійської мови основно перевіряв і переорганізував свій словник. Передусім він зробив широкий вибір односкладових слів, часто архаїзованих (хлань, в'янь, щерть, зчіп, гмах, ріб, враг, глас, дмух і т. п.) або втятих при своєму корені прикметників (вбог, зіпсут, вгнрнут, здушен, в'язан, загребуш), думаючи, що ця остання група не перечить духові української мови. Проте немає сумніву, що взором служили тут форми притаманні мові російській. Зате перекладач оперся примамам надто великого барокізування української мови, за винятком одного трохи сатиричного сонету (130):

Од слонця ніч в очах моєї пані,
Кораль ружанець рожевіш від губ,
Кгдиж сьнієкг ест бялим — в неї перса тьмяні,
Кгдиж влос ест дротем — чорний дріт їй чуб...

Тут, однак, барокізація пішла виключно шляхом польонізації мовного елементу, тоді як справжнє українське барокко визначалося обильністю зукраїнізованих церковно-слов'янізмів, яких у перекладі немає.

*) Шекспірові сонети в перекладі Ігора Костецького. Видання „На горі“. Серія „Для аматорів“. Мюнхен, 1958, 254 стор.

Костецький по-різному справився із своїм завданням. Ідеалом поетичного перекладу з одної мови на другу буде завжди створити в тій другій мові адекватний, повноартистичний відповідник оригіналу, врослий органічно в рідну мову перекладача, як оригінал у свою. З цього погляду російські переклади Шекспірових сонетів С. Маршака — високоартистичні. Він відійшов від протоколярності попередніх російських перекладачів і обмежився до якнайближчої передачі ідеї кожного сонету зрозумілим матеріалом сучасної російської мови. Словом, переклади Маршака відразу доходять до свідомості читача. Те саме можна сказати про ще давніші переклади сонетів на мову німецьку Стефана Георге, вони теж дають приклад простоти і прозорості стилю, хоч його особиста поезія такою не завжди була. Але кожен із згаданих перекладачів мав уже вироблений свій власний поетичний стиль, Георге був чільним поетом Німеччини, а Маршак мав величезну практику як дитячий автор; вимагана в дитячих виданнях увага до кожного слова слідна і в його перекладницькій праці.

Костецький своєї поетичної практики до часу перекладів, про які мова, виявити не встиг, а це, в свою чергу, відбилося на стилі перекладу, дуже нерівномірному. Він мало користувався з досвіду і практики Зерова і його послідовників, які не допускали гвалтування законів української мови і її граматичних правил та вимагали абсолютної ясності стилю. Через те і якість перекладів Костецького дуже нерівна, вона найкраща там, де автор усе таки зумів утримати якусь рівновагу і висловитися скількимога просто, наприклад, у сонеті 47:

Уклали серце й зір мої союз,
І кожне другому до послуг завше,
Як зір зазнає голоду спокус
Чи серце задихається зідхавши;
Тоді мій зір малярські яства їсть
І серце на бенкети зве любовні;
Вже ж іншим разом око — серця гість
І любі мислі ділить з ним уповні:
Тож хоч твій образ, хоч моя любов —
Уявністю тебе привнять тою,
Бо далше б думки рух твій не пішов,
А в думці я завжди, й вона — з тобою;
Абож, як думка спить, твій вид мені
Зве в серце й зір утіхи чарівні.

Проте такі досить прозорі своєю будовою переклади для стилю Костецького радше не притаманні. Захоплений ідеєю змодернізування перекладів з погляду мовного матеріалу, він здебільшого творить штудерні конструкції слів, з яких часто годі додуматися, який їх глузд („Ствердь — збут я, бо мені порок питом“, „І волх той злий сам глум на себе злий“). У сонеті ч. 102 рядок англ. тексту „ця дика музика (солов'їна) обтяжує кожну гілку“ Костецький передає як „гуд тяжить на кожен куш“, а в сонеті ч. 139 зовсім простий зміст заключної сонетної пуанти: „Та не роби так, але що я майже вбитий, добий мене поглядом і збав від муки“, Костецький „вифайнює“ (його улюблене слово) в штудерну комбінацію:

Та так не кой — я вражен, майже мертв,
Вбий зором — і звільни з мучущих жертв.

І чому б цих двох рядків не перекласти так само просто, як вони написані, напр., одна з можливостей: „Та не роби так; я вже ледь живий, А щоб не мучивсь, поглядом добий“?

Перекладні засоби Костецького, його успіхи і невдачі, і наука з них для інших перекладачів найкраще можуть бути показані на розгляді пере-

кладу одного цілого сонета. Вибираємо для цього один з більш відомих і цінених — сонет 55.

Not marble, nor the gilded monuments
Of princes, shall outlive this powerful rime;
But you shall shine more bright in these contents
Than unswept stone, besmear'd with sluttish time.
When wasteful war shall statues overturn,
And broils root out the work of masonry,
Nor Mars his sword nor war's quick fire shall burn
The living record of your memory.
'Gainst death and all-oblivious enmity
Shall you pace forth, your praise shall still find room
Even in the eyes of all posterity
That wear this world out to the ending doom.
So, till the judgement that yourself arise,
You live in this, and dwell in lovers eyes.

(Ні мармур, ні золочені пам'ятники
Князів, не переживуть цієї могутньої рими;
Але ти блиститимеш ясніше в цих рядках
Ніж незаметений камінь, зайложений неохайним часом.
Коли розтратна війна перекине статуї
І незгоди викоринить мулярський труд,
Ні Марсів меч, ні швидкий вогонь війни не сплять
Живущого сліду твоєї пам'яті.
Наперекір смерті і всеворожому забуттю
Ти йтимеш, твоя хвала усе ж знайде місце
Навіть в очах нащадків,
Які зуживають цей світ до кінцевого загину.
Так аж до суду, який тебе саму воскресить,
Житимеш тут і в очах тих, що тебе любили.)

Сонет цей у перекладі Костецького виглядає так:

Ні мармуру, ні озолоти хист
Ту плоть, що в римах є, князям не дав,
А й ви сильніші сийвом крізь сей зміст,
Ніж камінь, в неохайнім часі тьмав.
Зруш статуї, війно, пустош, розгонь,
І, заколите, збий склепіння з баз —
Ні Марсів меч, ні війн прудкий вогонь
Живих не знищать споминів про вас.
Над смерть і всезагладну ворожду
Пройшовши, славу стрінете собі
В очах потомства, що на всю слажду
Зужие світ кінцевій зустріч судьбі.
Тож заки з мертвих встанете на суд,
В любовних зорях житимете тут.

„Рима в оригіналі має ширше значення, це не тільки один з елементів вірша, а поняття поезії взагалі. Георге „могутню риму“ переклав як „могутні мелодії“, Маршак оминає і одне і друге, і пише просто „слова, в яких збережений твій образ“. У Костецького „плоть, що в римах є“ — явна незручність вислову, до того ж зміст не покривається із змістом оригіналу. У другому чотиривірші Маршак зовсім вилучує „Марсів меч“ і „огонь“, — тут його переклад дуже вільний (взагалі цей сонет перекладено в нього не надзвичайно). Рядок у цій строфі, де згадано „мулярський труд“, і Георге і Маршак передали дослівно, але в Костецького вийшла загадкова конструкція: „збий склепіння з баз“, що ледве чи було б у шекспірівському стилі. В на-

ступних рядках Костецького вислів „на всю слажду зужие світ кінцевій зустріч судьбі“ треба щойно розшифровувати, маючи перед очима оригінал сонета, — без цього це місце зовсім незрозуміле. Словом, коли порівняти переклад Костецького з перекладами німецьким і російським, побачимо, що Георге дав переклад вміру і докладний і приступний для безпосереднього зрозуміння без розшифровування словесних вузлів, а Маршак дав переклад досить неточний, з пропусками і власними додатками — але поетичний і, так сказати, вповні стравний: до читача доходить він відразу. В Костецького — деякі рядки передають оригінал точно, але більшість має таку заплутану словесну конструкцію, що переклад стає мало стравним. Зміст сонета в перекладі не доходить до читача вповні, а на цьому тратить найважливіше — поезія.*)

В перекладній практиці неоклясиків переклад такий, як у Костецького, був би неможливий. Одним із законів неокласичної школи є дотримання якнайбільшої ясності вислову. Тут їх практику можна б порівняти з дистиляцією кошовного напою: вони свій напитек перепускають по кілька разів через фільтри добірного словника, правильної граматичної складні, логіки словесної конструкції, милозвучності тощо, аж той напій закінчить свій процес мусування і стане чистий і прозорий. І важко переконати читача, щоб він любувався напоєм поезії — мутним, у якому бактерії роблять свої пливацькі вправи і множаться на очах. Багато сонетів у книзі Костецького нагадує такі невикляровані напої, одні більше, другі менше, але завжди чимсь скаламучені. Можливо, що в перекладі якогось модерного поета такий підхід не вражав би, але Шекспірові сонети — все таки класика, із своїми власними вимогами і законами, які годі легковажити. З цього погляду інші наші сучасні перекладачі Шекспірових сонетів підійшли до свого матеріалу з куди більшим респектом. Ми маємо на увазі поодинокі переклади сонетів Я. Славутича і О. Зуєвського, які Костецький помістив у своїй книжці як порівняльний матеріал. Ці переклади живуть своїми власними суто артистичними вартостями в рамках української поетичної мови, а цим визначається зовсім небагато з перекладів самого Костецького.

Переклади сонетів у цьому виданні займають менш як половину книжки, решта матеріалу, це статті й коментарі І. Костецького, цікаво й експертно написані. Серед них розсипано немало інших поезій (у перекладі автора книжки й інших поетів), що чимнебудь пов'язані з сонетами Шекспіра. З цього погляду ця праця Костецького одна з рідких у нас студій англійської літератури, а вже напевно перша і єдина досі в нас така основна студія Шекспірових сонетів.

*) Тут подаємо спробу нашого власного перекладу сонета 55, зумисне не розбіваючи його на віршові рядки, щоб показати, як мова в'язана може плисти майже прозаїчним, природним ритмом.

„Ні мармур, ні пам'ятників позлата перетривати цих не зможуть рим; час на каміння накладе болота, а ти все в вірші житимеш моїм. Пишного статуї звалить шал воєнний і лють незгод мулярський знищить труд, але ні Марсів меч, ні жар огнений твого живого сліду не затруть. Наперекір і забуттю і тліні ти йтимеш, і повік хвала твоя в нащадків житиме в красі незмінній, як довго їх терпітиме земля. Так житимеш до суду й змертвихстання в цім вірші й зорах тих, хто знав кохання.“